han anser nämligen, att slutet av inskriften »troligen varit [**osmunt**]**r marka**[**þi**]». Denna uppfattning är av allt att döma oriktig. Såväl huggningsteknik som ornamentik avvika från av Åsmund signerade ristningar. Snarare visar, något som redan v. Friesen har framhållit, den rika ornamentala utsmyckningen vissa överensstämmelser med Drävlestenen i Altuna sn (U 1164) och med Ramsjöstenen i Vittinge sn (U 1177).

1139. Ängvreta, Hållnäs sn.

Pl. 119, 120.

Litteratur: B 576, L 265, D 1: 263. J. Bureus, F a 6 s. 195 n:r 150 (Rhezelius), F a 5 n:r 206, F a 1 s. 50; J. Rhezelius, Monumenta Uplandica (F c 6), s. 288 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 83), F l 1 n:r 37; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 124; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 573; N. R. Brocman, Resa til Helsingland År 1763 (F e 23), s. 40, Anteckning i Bautil (R 556 a, s. 162); C. C. Rafn, Nordiske Runemindesmærker (1856), s. 75 f.; J. G. Söderbaum, Brev till R. Dybeck den $^{26}/_{11}$ 1857 (ATA); R. Dybeck, Reseberättelse för år 1866 (ATA); A. H. Wahlqvist, Några ord till upplysning om bladet »Leufsta» (1868), s. 54; G. Stephens, ONRM 2 (1867—68), s. 633; E. Brate och S. Bugge, Runverser (ATS 10), s. 293 f.; O. v. Friesen, Runstenar i Uppland och Gästrikland undersökta 1899—1901 (ATA), Anteckningar (UUB); E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 10; F. Bergman, Fornminnesinventering år 1926 (ATA); D. Westergren, Skrivelse till Riksantikvarien den $^{11}/_{11}$ 1931 (ATA); E. Bellander, Besiktningsrapport den $^{10}/_{10}$ 1932 (ATA); G. Olson, Rapport till Riksantikvarien den $^{18}/_{12}$ 1933 (ATA); G. A. Hellman, Rapport till Riksantikvarien den $^{24}/_{2}$ 1934 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1942 (ATA); B. Bergman, Uppländsk run- och bildstensristning (1948), s. 59; G. Jonsson, Förteckning över fasta fornlämningar i Hållnäs socken 1952 (ATA).

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning i F c 6 (återgiven i UFT h. 32), teckning i F l 1 (återgiven i ONRM 2 med ändringar efter B 576); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 576); Dybeck, teckning (D 1: 263); v. Friesen, foto (ATA).

Runstenen står i en stenig hage, 100 m. SV om landsvägen till Sikhjälma, 350 m. NV om den plats, där Sikhjälmavägen (vid Lingnåre) utgår från landsvägen Fagerviken—Hållnäs k:a. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Leufsta» och på Ekonomiska kartbladet »Hållnäs» (1954).

Rhezelius, som undersökte och avbildade Ängvretastenen år 1638, lämnar i *Monumenta Uplandica* följande upplysningar om stenens plats: »Wästnor Engereta äng Lingnora ängh ben*emd*h sonan för Engereta byen ligger d*enne* steen.» F a 6: »Hollnäs Sochn J Engereth Eng»; F a 5: »Ängereta med lutande Stawar såsom Selanger Stenen i Medelpad». F l 1: »Hollnäs Sochn J Lingnora Eng widh Engeröta.» — *Ransakningarna* 1667—84: »J Lingnåre ängh, finnes een Runsteen, medh bookstäfwer uppå skrefwen». — I Peringskiölds *Monumenta* omtalas U 1139 med följande ord: »På Ingreta Äng finnes denna Runesteen, hwilkens enfaldiga Ritning gifwer tilkänna dess höga ålder»; på det i *Monumenta* inklistrade träsnittet finnes bläckanteckningen »Ingreta Eng i Holnäs Sochn» (B 576: »Ingreta»; L 265: »Ingreta äng»). — Om de uppgifter som O. Celsius erhållit av »Mag. Deckberg» se U 1138. — Ängvretastenen besågs år 1763 av N. R. Brocman under hans resa till Helsingland. I reseberättelsen omtalas, att »Flere Runstenar äro . . . i Vägen besedde, såsom [runstenen] . . . På Ängen Lingnåra vid Engvreta i Hållnäs Sokn». I sitt exemplar av *Bautil* har Brocman antecknat (på avbildningen B 576) »1763 vidi»; dessutom har han med bläck på några ställen »rättat» Hadorphs läsning. — Om J. G. Söderbaums svar på Dybecks fråga om runstenarna i Hållnäs se U 1138 (s. 534). Av Söderbaums svar framgår, att U 1139 låg kullfallen. Vid sitt besök år 1866 lät Dybeck enligt »Reseberättelsen» resa stenen; se ovan s. 534. I *Sverikes runurkunder* skriver Dybeck: »Denne Runsten är nyligen åter rest på sin ursprungliga plats i Lingnårsängen, söderut från Ängvreta by. — I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Leufsta» anmärker A. H. Wahlqvist, att en runsten finnes »söder om Ängvreta, vester nära den dit ledande vägen»; därefter

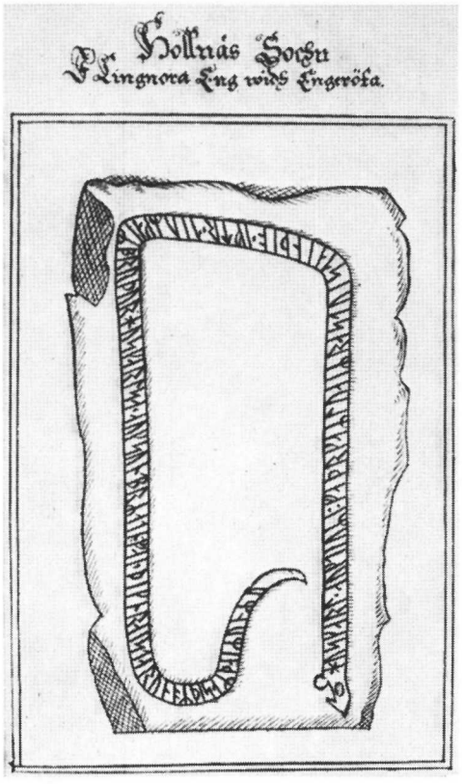

Fig. 464. U 1139. Ängvreta, Hållnäs sn. Efter teckning av Rhezelius i F 1 1.

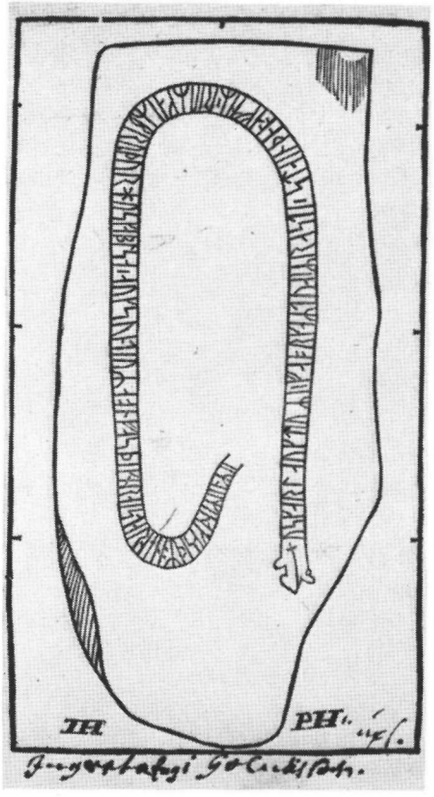

Fig. 465. U 1139. Ängvreta, Hållnäs sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 576).

tillägges, att stenen är »ganska mycket frätt af tidens tand.» — v. Friesen: »Ängvreta på en backe på vänster sida om vägen till Hållnäs kyrka strax man kommer ut ur skogen mellan Hållnäs och Skärplinge. Backen synes ha varit i gammal tid bebygd. Nu odlad åker och äng.» Då v. Friesen gjorde sin undersökning hade stenen åter fallit omkull; »den ligger nu omkullfallen med inskriftsidan snedt uppåt.» Vid fornminnesinventeringen år 1926 låg U 1139 fortfarande »kullfallen i ett odlingsröse»; detta befinner sig »ej fullt 200 m. V korsningen mellan vägen Edvalla och Valnäs och vägen Sikhjälma—Ängvreta». Stenen blev under ganska lång tid liggande på detta sätt. Hösten 1931 skriver D. Westergren, ordförande i Hållnäs hembygdsförbund, till Riksantikvarien: »Stenen vid Ängvreta anser Nämnden för närvarande ha ett ovärdigt läge. Den ligger kullfallen i en åkerren på ett gärde. Stenen bör resas och då är det fråga om det ska ske på platsen där den ligger, det fodrades härvidlag undersökning av sakkunnig person.» Med anledning av denna skrivelse besiktigades U 1139 av E. Bellander hösten 1932: »Runstenen befinner sig på Ängvreta nr 2 . . ., c:a 300 m. NV. om den punkt, där vägen till Ängvreta utgår från landsvägen Ö. Lövsta—Hållnäs, 125 m. SSV. om den förra vägen, i V. kanten av en åker. Stenen, som är 2,50 m. lång, 0,90 m. bred och int. 0,45 m. tjock samt med trekantig genomskärning, ligger kullfallen med den ristade sidan vänd snett uppåt. Den befinner sig i gott skick men är ganska mossbetäckt. Stenen bör befrias från mossan samt resas. Markägaren och ordföranden i Hållnäs hembygdsförening, herr Dan. Westergren, i sällskap med vilka jag besökte platsen, föreslogo, att den skulle resas närmare vägskälet, på en moränkulle därstädes, ung. 200 m. SÖ om dess nuvarande plats, emedan de anse, att stenen där skulle komma bättre till sin rätt, vilket onekligen skulle bliva fallet. Jag delar även deras uppfattning, att den möjligen ej befinner sig

på den ursprungliga platsen, men anser mig ej direkt kunna tillstyrka deras förslag.» Lyckligtvis blev någon flyttning av stenen icke av. Den restes år 1933 på sin gamla plats genom Riksantikvarieämbetets försorg. G. Olson redogör på följande sätt för resningen: »Stenen låg kullfallen med en långsida mot marken, till en del nedsjunken i denna. Stenen lyftes och drogs åt sidan, varefter en rymlig grop (frostfritt djup) upptogs där stenens rotända befunnit sig. I gropen lades en grund av stora stenar på vilka runstenen sedan restes och kilades till rätt läge.» Strax V om U 1139 ligger ett gravfält, nu bestående av c:a 25 fornlämningar. Gravfältet är beskrivet av G. A. Hellman år 1934 och av G. Ekelund år 1952 i Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering för Ekonomiska kartan. Enligt Hellman torde gravfältets höjd över havet »knappast överstiga 10 m.»

Svartgrå gnejsgranit. Höjd (över marken) 1,80 m., hela höjden 2,40 m., bredd 0,92 m. Ristningslinjerna äro grunda och jämförelsevis smala. Ytan är flerstädes skadad genom vittring; så är t. ex. rundjurets huvud numera delvis fördärvat.

Inskrift:

huskarl ᛁ auk tiuRi ᛁ faþrkaR tuaiR rastu stain þinaftiR ᛁ t͡riuRkaiR þruþur huskarlsa ᛁ auk sun tiuRa
5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65 70 75

in fasþikn raist a runoR þisaR þaiR - - -
80 85 90 95 100 105 110

Huskarl ok Diuri, fæðrgaR tvæiR, ræistu stæin þenna æftiR DiuRgæiR, broður Huskarls ok sun DiuRa. En Fastþegn ræist a runaR þessaR...

»Huskarl och Djure, fader och son, reste denna sten efter Djurger, Huskarls broder och Djures son. Och Fasttegn ristade dessa runor.»

Till läsningen: Före 1 **h** finnas inga säkra spår av sk. I 1 **h** äro bistavarna mycket grunda; t. h. om hst äro de endast svagt skönjbara. 5 **a** har bst endast t. v. om hst; två fördjupningar nedtill på huvudstavens båda sidor äro säkerligen naturliga. Sk efter 7 **l** är grunt men säkert. I 8 **a** står den ensidiga bst vinkelrätt mot hst. Sk saknas efter 10 **k**. 11 **t** har liksom övriga **t**-runor (23, 31, 34, 43, 75 och 93 **t**) bst endast t. v. om hst. I 12 **i** böjer sig huvudstavens topp något åt vänster. 13 **u** är ej stunget. Sk efter 15 **i** är djupt och tydligt. 20 **k** är ej stunget. Sk saknas efter 22 **R** och efter 27 **R**. I 32 **u** är bst nedtill grund, men den är ännu vid god belysning klart skönjbar; toppen av runan har genom flagring gått förlorad. T. v. om hst finnes en flagringskant. Sk saknas efter 32 **u**. 33 **s** är skadat genom samma avflagring som har träffat 32 **u**. I 34 **t** är bst och övre delen av hst grunda. I 35 **a** är bst numera så gott som fullständigt bortvittrad. Sk saknas efter 37 **n**. I 40 **n** är bst ovanligt lågt ansatt. I 42 **f** når den grunda undre bst fram till bst i 43 **t**. Av 44 **i** återstår endast ett kort stycke av mittpartiet; övriga delar av runan ha flagrat bort. Också 45 **R** är skadat upptill och nedtill. Sk efter 45 **R** är djupt och tydligt. Runan 46 är en tydlig bindruna **t͡r**. I 48 **u** har huvudstavens nedersta del skadats av en urgröpning; mellan hst och bst finnas flera naturliga fördjupningar. 49 **R** står på ett ojämnt parti av ristningsytan; runan är dock tydlig. 50 **k** är ej stunget. I 54 **b** är både hst och bst skadade; nedre delen av runan har gått helt förlorad i ett djupt bortfall. 57 **þ** har förlorat bistavens mellersta del. Sk saknas efter 59 **r**. Den nedre ramlinjen är bortfallen vid runföljden 60—66. I 68 **a** är bst på grund av platsbrist mycket kort. Sk efter 68 **a** är tydligt. Däremot saknas sk efter 71 **k**, 74 **n** och 79 **a**; de oregelbundna fördjupningar som förekomma här äro icke huggna. Detsamma gäller den kraftiga fördjupning som finnes efter 81 **n**. 87 **k** är ej stunget. Sk saknas efter 88 **n**. 94 **a** är säkert. Sk saknas omkring denna runa liksom efter 99 **R** och 104 **R**. I 108 **R** är vänstra bst nedtill skadad. Efter 108 **R** stå två linjer, starkt lutande, i form av en **u**-runa; de följas av tre tecken, som möjligen skulle kunna uppfattas som runorna **nRu**.

Rhezelius (i F a 6): **huskarl · auk tiuri: faþrkar tuair rastu istain þio · iftr · tiurkair bruþur · huskarlsa · auk sun t͡br tn : fa - þikn raista runor þisar þair unru.** Runan 84 återges av Rhezelius som ett **þ** med skadad bst. I F a 6 har Bureus »rättat» runan till **r**. — Hadorph och Helgonius: **· uskarl auk tiuri · faorkar tuair rasti · stain þno aftir · riurkair bruþur huskarlsa · auk sun tiura on fasþikn raist a runor þisar þair - nr -.** — Brocman, som undersökte inskriften år 1763, rättar i sitt exemplar av *Bautil* (R 556 a, UUB) på flera punkter Hadorphs läsning: 1 **h** tillägges; 18 **þ**, 32 **u**. — Dybeck: **huskarl͡r · auk tiuri · faþrkair tuair rastu · stain þi - - f - - r · t͡r - - kair bruþur huskarlsa · auk sun tiura on fasþikn raista runor þi-ar þair uaru.** Läsningen återgives (s. 38) på följande sätt: HUSKARL AUK TIURI FAÞRKAR TUAIR RAISTU STAIN ÞI . . F(T)IR (T)URKAIR BRUÞUR HUSKARLSA AUK SUN TIURA ON FAS(T)ÞIKN RAIST(I) RUNOR ÞI(S)AR ÞAIR U(A)RU . . . Dybecks kommentar till sin läsning lyder: »Ritningen är hopträngd, delvis mindre vårdad samt svårläst. Första ordets ᚴ har ock kännestreck av ᛦ, osäkert af hvad anledning. Af slutrunan i ᚱᛋᚺᛚᚢ återstår *nästan* bara stafven, men redan Bure har ᚢ. — ᚦᛁᚺᚠᚴᛁᛦ vore naturligtvis en gissning. — I ᛏᚢᚱᚴᛁᛦ antages första runan hafva ett missristadt ᚱ-kännestreck; det tredje (i ᚱ) är oredigt, liksom det andra i påföljande ord. Slutrunan i ᚱᛋᛁᛋᛏᛋ missristad till kännestrecket? ᚾ i ᚦᛁᛋᛦ skall väl föreställa ᛋ. — ᚦᛁᛦ (ᛁ) ᚢᛋᛦᚢ är redan antaget af Lars Bure, som gjort en ganska bra teckning af ristningen. Orden säkra och visande att inskriften är oafslutad.» — v. Friesen (i »Runstenar i Uppland . . . undersökta 1899—1901»): I 1 **h** äro »bistafvarne till höger bortvittrade». 7 **l**: »runan har vid hufvudstafvens nedre del en vittring, som vid hastigt påseende kan fattas som bistafvar till ett ᛦ, så Dybeck». 14 **r**: »nedre delen något vittrad men säker». 32 **u** uppfattas med tvekan som **a**: »huruvida runan bör läsas | eller ᚾ är osäkert, dock kanske snarast som ᚾ, ty en svag fördjupning som ej synes vara tillfällig synes något till venster om hufvudstafvens midt». Sk efter 32 **u**. 35 **a**: »bistafven starkt vittrad, osäker.» 40 **n**: »af bistafven synes endast nedre delen, den öfre är borta genom flagring. 42—43 **ft**: »bistafvarne skymta svagt men synas säkra». 44 **i**: »af | synes nedre hälften samt midtpartiet af öfre halfvan». 46 **t͡r** »säkra». 48 **u** »sannolikt, ngt osäkert». 49 **r** »otydligt, men säkert, hufvudstafvens öfre del skadad af några springor». 50 **k** »säkert». Runföljden 46—53 är starkt vittrad, »liksom runan» 54 **b**. Runorna 56—57 »äro osäkra på grund af stark vittring». 58 **u** och 59 **r** »säkra». 66 **l**; »nedre (yttre slingkonturen saknas längs runorna» 58—66. 68 **a**: »bistafven mycket kort på grund af närheten till det framför stående ᛋ». 80 **i** »säkert, ej ᚿ som hos Dybeck; till denna läsning är Dybeck förledd af två grunda insänkningar, som tydligen äro vittringar». 94 **a** »säkert». Runföljden 95—108 läses **runor þisar þair**. Efter 108 **r** »följa några grunda stafvar som äro starkt lutande och ej kunna säkert läsas.»

Namnet *Huskarl* förekommer på fem uppländska runstenar, nämligen U 184, 240, 241, 281 och 1139 (i U 240 och 241 avser namnet samme man); en redogörelse för substantivet *huskarl* lämnas under Sö 338, s. 329 f. I runföljden 60—68 **huskarlsa** återfinnes namnet i genitiv; 68 **a** är utan tvivel felristat på grund av att följande ord börjar med en **a**-runa[1].

Faderns namn skrives **tiuri** (och **tiura**, gen.), vilket av allt att döma bör återges som *Diurr*. Samma namn möter oss på Järvsöstenen (L 1062), på L 1003 Romfartuna prästgård samt på Ög 187; se vidare S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1952, s. 105, *Danmarks gamle Personnavne* 1 (1936—40), sp. 206 och *Nordisk kultur* 7 (1947), s. 274.

U 1139 har rests efter en man, vilkens namn skrives **triurkair**. Eftersom denna skrivning icke återger något känt mansnamn, ligger det nära till hands att i bindrunan **t͡r** se en felrist-

[1] Stephens är av annan mening; i *ONRM* 2 (s. 634) skriver han: »HUSKARLSA is apparently a lisping lave of an older HUSKARLAS or HUSKARLES». Bugge anser, att »sidste **a** i Gen. **huskarlsa**» är »uden sproglig Betydning og blot . . . tilföiet i mislykket Efterligning af ældre Indskrifter». På samma sätt uppfattar Bugge runan 94 **a**; se *Runverser*, s. 294.

ning för **t**. Redan Dybeck och Brate ansågo det sannolikt, att runans **r**-bst hade tillkommit genom felristning eller felläsning. Brate antager (i *Svenska runristare*), att »bistaven på **r** oriktigt fattats som ristad, så att namnet är **tiurkair** med samma första led, varifrån faderns namn **tiuri** utgår, som på grund av **r** måste sammanhänga med ordet 'djur', icke med adj. 'dyr'.»

Ristarens namn skrives **fasþikn**, vilket säkerligen återger ett *Fastþegn*. Så vitt känt ger U 1139 det hittills enda belägget på detta mansnamn; se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 99 f.

Runföljden 89—94 **raista** har diskuterats. Stephens uppfattar den som verbet *rista* i pret. plur. (»risted»), vilket givetvis är omöjligt.[1] Också Bugge ser i runföljden ett ord, *ræist*; det »sidste **a** i **raista**» synes »att være uden sproglig Betydning og blot at være tilföiet i mislykket Efterligning af ældre Indskrifter» (*Runverser*, s. 294). Brate frågar sig däremot, om icke **raista** skulle kunna vara »stark 1(!) sg. pret. av *rista* med adv. *ā* 'på (stenen)', alltså en ålderdomlighet både till form och uttryckssätt.» Det förefaller avgjort rimligast att uppfatta runföljden som två ord: *ræist a*; något ordskillnadstecken är i denna inskrift icke att vänta i runföljden.

Som redan Peringskiöld, Bugge och Brate ha framhållit, är U 1139 av en ålderdomlig typ. Enligt Bugge har stenen »vistnok en meget gammel Indskrift, hvilken man dog med Flid synes at have givet et ældre Præg end Samtidens almindelige.» Uppfattningen, att ristaren avsiktligt skulle ha gett inskriften en ålderdomlig prägel, efterhärmat en gången tids språkform, är utan tvivel oriktig. De exempel på ett dylikt tillvägagångssätt som Bugge anför, **raista** och **huskarlsa**, avslöja icke någon sådan strävan hos ristaren[2]. Bland ålderdomligheter i inskriften anför Brate, att **faþrkar** »visar **r** i behåll» samt att **t**-, **a**- och **n**-runor ha ensidiga bistavar. Därtill kommer formen *ræist*, 'ristade', i det jämförelsevis ovanliga uttrycket. (*Fastþegn*) *ræist a runar*. Också det sparsamma bruket av skiljetecken torde i detta sammanhang böra anföras.

Framför allt är det emellertid ristningens utseende, den enkla slingan och den helt oornerade ytan, som gör ett ålderdomligt intryck. Peringskiölds uttalande, att runstenens »enfaldiga Ritning gifwer tilkänna dess höga ålder», har onekligen visst fog för sig. U 1139 står emellertid utanför det egentliga uppländska runstensområdet, vilket medför, att man måhända icke får fästa alltför stort avseende vid att ristningen är »enfaldig». I *Svenska runristare* skriver Brate: »Troligen tillhör Ängsvreta-stenen början av 1000-talet och är Fasttegn Upplands älste runristare.» Brate påminner om, att »Upplands älsta runsten med yngre runor ävenledes finnes i Roslagen, nämligen» U 585.

Innebörden av inskriftens sista runor, 105—111, är dunkel. Peringskiöld översätter inskriftens senare del på följande sätt: »Men Fårdiäkn uth högg desse Runer, som woro död Runer» (Sed Farthiagnus sculpsit Runas has emortuales). Peringskiöld finner nämligen i runföljden 105—111 ett ord **þairunir**, som han tolkar som 'dödrunor'. Rafn anser troligt, att runföljden har lytt **þair hair**; han översätter därför inskriftens sista sats på följande sätt: »men Fasthegn indristede disse Runer i Forening med (Hall).» Tolkningen är icke antaglig. — Helt omöjlig är Stephens' tolkning av det dunkla stället: ... »Risted (carved) runes these they Unru (= Unru and his kin or men).» Det egenartade »mansnamnet» *Unru* kommenteras (a. a. s. 634) sålunda: »The mansname UNRU (URU, our UNROO) will mean UNREST, RESTLESS, FIERCE, WARMAN. Spelt UNRUH, it is still used in Germany.» Enligt Dybeck, som läser **þair uaru** ('de voro'), visa de två »orden», att ristningen är oavslutad. Av samma mening är Brate.

[1] Stephens' tolkning av hela inskriften lyder (se *ONRM* 2, s. 634): *HUSKARL EKE TIURI, FATHER-AND-SON the-TWO (they two, father and son), RAISED STONE THIS AFTER TIURKAIR, BROTHER of-HUSKARL, Eke (and-after) his-(Huskarl's)-SON DEAR (beloved) FARTHIKN. RISTED (carved) RUNES THESE THEY UNRU (= Unru and his kin or men).*

[2] Även i några andra fall, då man har antagit »arkaiserande» språkform i runinskrifter, torde antagandet kunna betecknas som osannolikt; jfr *ANF* 52 (1936), s. 363.

Ur innehållets synpunkt slutar inskriften alldeles naturligt med den sats, i vilken Fasttegn omtalar, att han »ristade dessa runor». Vad han kan ha menat med de runor som ha tillagts efter inskriftens naturliga slut, kan icke avgöras. Någon runsten, som skulle ha burit en direkt fortsättning på den avbrutna satsen, finnes icke och torde icke heller ha funnits.

Ristaren Fasttegn, som vi uteslutande känna genom U 1139, kan knappast sägas vara någon framstående runstensmästare. Runorna stå tätt, ofta lutande, och helhetsintrycket av ristningen blir, trots att de enskilda runorna äro skickligt huggna, ganska gyttrigt. Man kan knappast helt dela Stephens' förtjusning inför U 1139: »Nothing can be more striking than the simple but elegant heathen grave-block at Ängvreta». Men ristningen är personlig och i sitt slag ganska ensamstående. Inför U 1139 får man det intrycket, att Fasttegn har varit van att rista runor — i annat och mindre krävande material än sten.

Örbyhus härad.

Socknar: Vendel, Tierp, Söderfors, Tolfta, Västland och Älvkarleby.

Örbyhus härad omfattar den nordvästra delen av Uppsala län. Det gränsar i Ö till Olands härad och i S till Norunda härad. I SV sammanfaller häradsgränsen med gränsen till Västmanlands län och i V med gränsen mellan Uppland och Gästrikland. Häradet når i N, med Älvkarleby sn, upp till Gävlebukten.

Örbyhus härads utsträckning från N till S är 5,5 mil; sin största bredd, omkring 2,5 mil, har häradet på mitten. Längst i S, där Vendels sn med en kort kil går in i Norunda härad, är bredden endast ett par kilometer.

Häradet präglas i stort sett av låglända skogsområden. Öppna bygder finner man huvudsakligen V och SV om Vendelsjön samt längs Tämnareån, som från Tämnaren flyter i nordlig riktning genom häradet och faller ut i Lövstaviken. Det är, som man kunde vänta, inom dessa sistnämnda områden, som häradets runstenar äro att finna: i Vendels slättbygd ligga nära varandra Åbyggeby, Burunge och Gryttby med var sin runsten (U 1142, 1140 och 1141); till Tämnareåns vida strandbygder höra U 1145 Yttrö, U 1143 och 1144 Tierps kyrka, U 1146 Gillberga och U 1147 Västlands kyrka; på Dalälvens öststrand har U 1148 Älvkarleby kyrka funnits. Utanför dessa öppna och bördiga trakter stå endast den ståtliga Flerängsstenen (U 1149) och den obetydliga U 1150 Gårdskär, de uppländska runstenarnas yttersta utpost.

Från Örbyhus vidsträckta härad äro sålunda endast 11 runstenar kända; häradet är Upplands runinskriftsfattigaste, om man bortser från det i Västmanlands län liggande Våla härad, till vilket Örbyhus härad gränsar i SV.

Ristningarna fördela sig på de sex socknarna på följande sätt: Vendel 3 (U 1140, 1141, 1142), Tierp 3 (U 1143, 1144, 1145), Tolfta 1 (U 1146), Västland 1 (U 1147) och Älvkarleby 3 (U 1148, 1149, 1150). I Söderfors' sn finnes ingen runsten.

Av de 11 kända runstenarna äro 3 förkomna, nämligen U 1141, 1147 och 1148, och man är för deras del hänvisad uteslutande till äldre uppgifter. U 1141 och 1148 äro avbildade av Rhezelius och Hadorph, U 1147 endast av Rhezelius.

Flera av häradets runstenar äro kända endast som fragment eller i svårt stympat skick: U 1141, 1147, 1148 och 1150.

Numera återstå inom hela området endast fyra fullständigt eller nästan fullständigt bevarade runstenar, nämligen U 1140, 1142, 1145 och 1149. Av de övriga fyra till vår tid bevarade stenarna har ristningen på U 1143 till största delen utplånats, U 1144 och 1146 ha förlorat avsevärda delar, och av U 1150 är endast hälften i behåll.

Alla häradets ristningar finnas eller ha funnits på resta stenar; inga jordfasta block ha här använts till runristning. Detsamma gäller grannhäradet Oland.

Joh. Bureus har själv undersökt 5 av häradets nu kända runstenar, nämligen U 1140, 1143, 1144, 1145 och 1149. Ytterligare 4 blevo bekanta för Bureus genom hans medhjälpare Joh. Rhezelius: U 1141, 1142, 1147 och 1148. Genom *Ransakningarna* blev U 1146 känd. Av de 11

runstenarna voro sålunda alla, utom den inskriftslösa U 1150, bekanta för 1600-talets runforskare. Av dessa äro 9 avbildade i *Bautil*; där saknas nämligen U 1147. Samma 9 ristningar äro förtecknade i Liljegrens *Runurkunder* (L 256—264, 1052).[1]

År 1728 kom U 1150 i dagen; sedan dess har ingen runsten upptäckts i Örbyhus härad.

1140. Burunge, Vendels sn.

Pl. 121.

Litteratur: B 563, L 257, D 1:264. J. Bureus, F a 6 s. 64 n:r 90 (Bureus' egen uppteckning), s. 195 n:r 149 (Rhezelius), F a 5 n:r 473, F a 1 s. 103, F a 13 s. 119, s. 235, s. 237, F a 14 s. 241, R 556 s. 612; J. Rhezelius, Monumenta Uplandica (F c 6), s. 282 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 78), F l 1 n:r 34; Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, Monumenta 2 bl. 100; R. Dybeck, Reseberättelse 1866 (ATA); A. L. Th. Pettersson, Några ord till upplysning om bladet »Salsta» (1871), s. 53; UFT h. 1 (1871), s. 79; K. Ahlenius och A. Kempe, Sverige 4 (1909), s. 786; A. Karlén, Fornminnesinventering 1927 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1942 (ATA).

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning i F c 6 (återgiven i UFT h. 32), teckning i F l 1; P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 563); Dybeck, teckning (D 1:264).

Runstenen står mellan åkrarna på en mindre, stenig upphöjning, 150 m. SV om Burunge mangårdsbyggnad (n:r 2), 70 m. V om landsvägen Viksta k:a—Vendels k:a. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Salsta» och på Ekonomiska kartbladet »Risby» (1954).

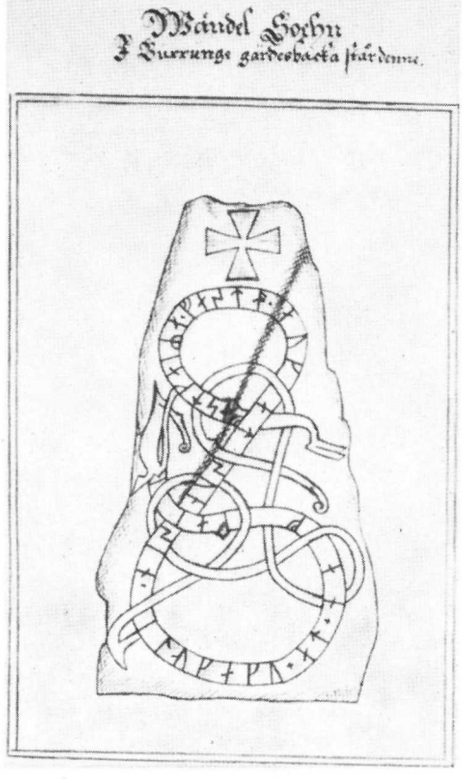

Fig. 466. U 1140. Burunge, Vendels sn. Efter teckning av Rhezelius i F l 1.

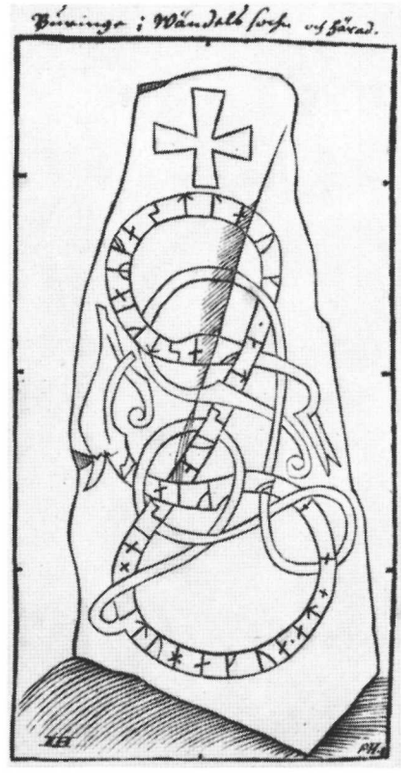

Fig. 467. U 1140. Burunge, Vendels sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 563).

[1] Liljegren upptager av misstag U 1149 med två nummer (L 264 och 1052) och under olika namn.